

**ANIMATSION MATERIALLAR VA IMO-ISHORALARGA ASOSLANGAN AMALIY TOPSHIRIQLARNING
YOZGI TA'TIL DAVRIDA KAR VA ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARNING LUG'AT BOYLIGINI
SAQLASH HAMDA RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI**

Salamova Feruza Xakimbekovna – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori*

salomovaferuza73@gmail.com

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

**РОЛЬ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ, ОСНОВАННЫХ НА АНИМАЦИОННЫХ МАТЕРИАЛАХ
И ЖЕСТОВОМ ЯЗЫКЕ, В СОХРАНЕНИИ И РАЗВИТИИ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА ГЛУХИХ
И СЛАБОСЛЫШАЩИХ УЧАЩИХСЯ В ПЕРИОД ЛЕТНИХ КАНИКУЛ**

Саламова Феруза Хакимбековна – *доктор философии по педагогическим наукам*

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

**THE ROLE OF DACTYL-SIGN TASKS BASED ON ANIMATED MATERIALS AND SIGN LANGUAGE
IN MAINTAINING AND DEVELOPING THE VOCABULARY OF DEAF
AND HARD-OF-HEARING STUDENTS DURING THE SUMMER VACATION PERIOD**

Salamova Feruza Khakimbekovna – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences*

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: kar bolalar, zaif eshituvchi o'quvchilar, yozgi ta'til, lug'at boyligi, PowerPoint animatsiya, maktab fanlari, ranglar, imo-ishora tili.

Rezyume. Maqolada yozgi ta'til davrida kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning lug'at boyligini saqlash hamda rivojlantirishda animatsion materiallar va imo-ishoralarga asoslangan amaliy topshiriqlarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda vizual vositalar va imo-ishora tilidan foydalanish o'quvchilarning so'z boyligini mustahkamlash, yangi tushunchalarni o'zlashtirish hamda kommunikativ faolligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Shuningdek, mustaqil bajariladigan topshiriqlar orqali ta'til davrida o'quvchilarning mavjud bilim va ko'nikmalarini saqlab qolish imkoniyatlari tahlil qilingan.

Ключевые слова: глухие дети, слабослышащие учащиеся, летние каникулы, словарный запас, Power Point анимация, школьные предметы, цвета, жестовый язык.

Резюме. В статье рассматривается значение практических заданий, основанных на анимационных материалах и жестовом языке, для сохранения и развития словарного запаса глухих и слабослышащих учащихся в период летних каникул. Обосновывается эффективность использования визуальных средств и жестового языка для закрепления имеющихся знаний, усвоения новых понятий и повышения коммуникативной активности обучающихся. Особое внимание уделяется самостоятельным заданиям, позволяющим поддерживать и развивать речевые и языковые навыки учащихся вне образовательного процесса.

Key words: deaf children, hard-of-hearing students, summer vacation, vocabulary retention, PowerPoint animation, school subjects, colors, sign language.

Summary. This article examines the role of practical tasks based on animated materials and sign language in maintaining and developing the vocabulary of deaf and hard-of-hearing students during the summer vacation period. The study highlights the effectiveness of visual resources and sign language in reinforcing previously acquired vocabulary, facilitating the learning of new concepts, and enhancing students' communicative activity. Particular attention is given to independent learning tasks that help preserve and further develop language and communication skills outside the formal educational environment.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy surdopedagogika-ning eng qiyin va uzluksiz chora-tadbirlarni talab qiladigan muammolaridan biri – kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning lug'at boyligini shakllantirish, boyitish hamda mavjud so'z zaxirasini nutqiy faoliyatda saqlab qolish hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar so'zlarni kundalik tabiiy eshitish muhitida o'z-o'zidan o'zlashtira olmaydilar; ularning lug'at boyligi faqatgina maxsus tashkil etilgan darslar va maqsadli pedagogik intensivsiya jarayonidagina kengayib boradi.

Bu jarayonda yozgi ta'til davri alohida xavfli hudud, ya'ni uy sharoiti hisoblanadi. Chunki maxsus maktab-internatdagi tizimli o'quv muhitidan ajralib, oila bag'riga qaytgan kar va zaif eshituvchi o'quvchilarda yozgi ta'til davomida o'quv materiallarini sezilarli darajada unutish, o'zlashtirilgan so'zlar faolligining pasayishi hamda lug'at boyligining qisqarishi kuzatiladi. Yozgi ta'til an'anaviy ravishda hordiq davri hisoblansa-da, maxsus pedagogikada o'quv yili davomida jamg'arilgan bilimlarning yo'qolishi –

“yozgi regress” (*summer slide*) muammosi o'tkir bo'lib turibdi. Kar va zaif eshituvchi o'quvchilar uchun tizimli nutqiy qo'llab-quvvatlashsiz o'tadigan uch oylik tanaffus lug'at boyligining sezilarli qismini yo'qotish bilan yakunlanadi. Kuzning boshiga kelib, bolalar sinfda har kuni duch kelgan oddiy tushunchalar nomlarini ham chalkashtira boshlaydilar [6:44].

Ko'p oilalarda ota-onalar professional imo-ishora tilini yoki surdopedagogik usullarni mukammal bilmasligi o'quvchining nutqiy izolyatsiyasini yanada chuqurlashtiradi. Asosiy muammo – ta'til davrida muntazam vizual-kinestetik tayanchlar mavjud bo'lmaganda, kar bolalarda so'zlarning mavhum grafik obrazlari (maktab fanlari nomlari, ranglar palitrasi) tezda so'nib borishidir. Eshitadigan bola uchun “matematika”, “tarix” yoki “binafsha” so'zlari kundalik maishiy nutqda eshitish orqali doimiy ravishda mustahkamlanib boradi. Kar bola uchun esa tekis bosma so'z shunchaki harflarning mavhum to'plamidir [9:112]. Agar yoz davomida bola

predmetning dinamik obrazini ko'rmasa va uning muqobilini imo-ishora tilida takrorlamasa, bu so'z faol lug'atdan unutilgan passiv fondga o'tib ketadi [3:115]. Traditsion bosma darsliklar bu muammoni uy sharoitida hal qila olmaydi, chunki statik (harakatsiz) rasm o'quv jarayonining dinamikasi va mantig'ini yoki rangning xususiyatlarini yetkazib bera olmaydi.

Taniqli surdopedagog R.M.Boskis ta'kidlaganidek, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqni saqlash uzluksiz vizual va amaliy faoliyatni talab etadi [1]. L.S.Vigotskiy qayd etganidek, bolaning amaliy harakati va vizual obraz birligi uning intellektual va lisoniy zaxirasini barqarorlashtirishning asosiy omilidir [2, 3]. Shu munosabat bilan, ta'til vaqtida kar bolalar bilan mustaqil yoki oilaviy ishlash uchun oddiy, hamyonbop, ammo ilmiy asoslangan didaktik materiallarni yaratish zarurati tug'iladi.

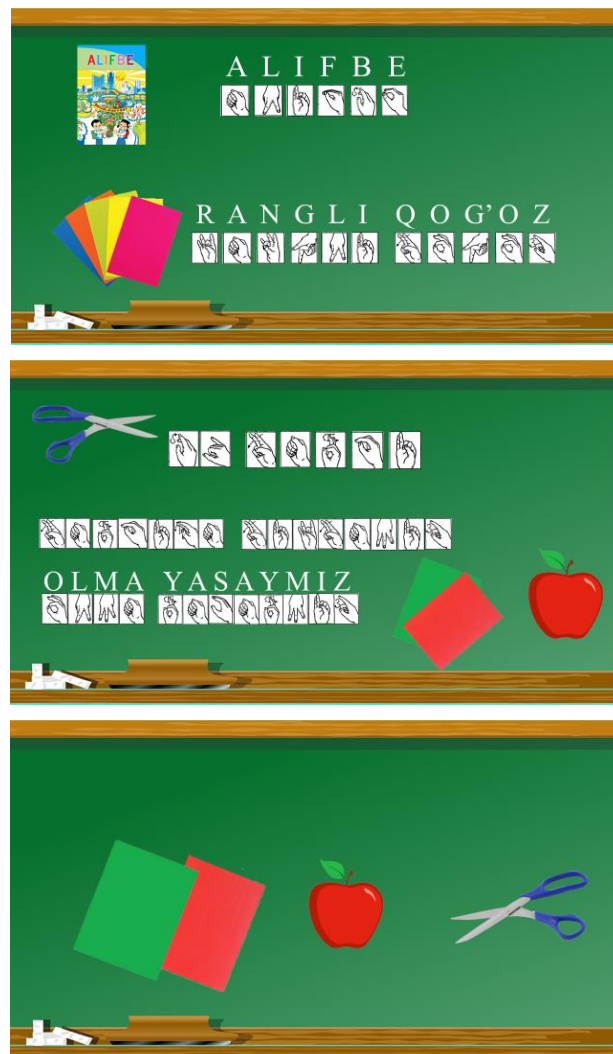
Ilmiy muammo: Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarda yozgi ta'til davrida muntazam ta'lim jarayonining vaqtincha to'xtashi natijasida o'quv yili davomida shakllangan lug'at boyligining qisman unutilishi va yangi so'zlarni faol qo'llash darajasining pasayishi kuzatiladi. Mavjud ta'lim amaliyotida ushbu muammoni animatsion materiallar hamda imo-ishora tiliga asoslangan topshiriqlar orqali hal etish metodikasi yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Tadqiqot maqsadi: Yozgi ta'til davrida animatsion materiallar va imo-ishoralarga asoslangan interaktiv amaliy topshiriqlardan foydalanish orqali kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning lug'at boyligini saqlab qolish hamda rivojlantirishning pedagogik tizimi va metodikasini ishlab chiqish hamda uning samaradorligini asoslash.

Tadqiqot obyekti: Kar va zaif eshituvchi bolalar.

Tadqiqotning asosiy metodi sifatida shakllantiruvchi ta'til amaliyoti doirasidagi pedagogik monitoring metodi qo'llanildi. Tadqiqotda ta'til davrida muallif tomonidan ishlab chiqilgan metodika bo'yicha shug'ullangan kar va zaif eshituvchi o'quvchilar ishtirok etdi. Baza didaktik material sifatida Microsoft PowerPoint muhitida yaratilgan va animatsiyalashtirilgan mualliflik interaktiv slaydlar majmuasi xizmat qildi. Korreksion mashg'ulotlarni samarali tashkil etishning shu kabi didaktik ta'minoti o'qituvchilarning nutqiy topshiriqlarni tanlash, ularni fanlararo integratsiya asosida qo'llash imkonini berdi (Metodikaning amaliy qo'llanilish jarayoni va video-elementlar namunasi muallifning maxsus videoresursida batafsil yoritilgan [4]).

Tadqiqotda ta'til davrida muallif tomonidan ishlab chiqilgan metodika bo'yicha shug'ullangan kar va zaif eshituvchi o'quvchilar ishtirok etdi. Baza didaktik material sifatida **Microsoft PowerPoint muhitida yaratilgan va animatsiyalashtirilgan mualliflik interaktiv slaydlar majmuasi** xizmat qildi.

Korreksion mashg'ulotlarni samarali tashkil etishning shu kabi didaktik ta'minoti o'qituvchilarning nutqiy topshiriqlarni tanlash, ularni fanlararo integratsiya asosida qo'llash imkonini berdi.

<https://youtu.be/T1miCqujBFA?si=eJLd54EtQfC3Used>

Metodning tuzilishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oldi:

➤ **Vizual-semantik modellashtirish:** Har bir maktab fani va rangga alohida slayd bag'ishlandi. PowerPoint ichki animatsiyalari yordamida mavhum tushunchalar dinamik tarzda vizuallashtirildi. Masalan, "Matematika" slaydida raqamlar va geometrik shakllar animatsiya orqali qo'shilib, so'zning grafik yozuviga aylanib bordi. Ranglarga bag'ishlangan slaydlarda esa obyektlarning dinamik ravishda ma'lum bir rangga bo'yalishi jarayoni ko'rsatilib, rang nomiga urg'u berildi.

➤ **Imo-ishora va amaliy mustahkamlash:** Har bir slaydning namoyishi unga mos keladigan fazoviy semantik imo-ishoraning ko'rsatilishi bilan birga olib borildi (pedagog tomonidan yoki slaydga joylashtirilgan videoelement orqali) [5:18].

➤ **Amaliy topshiriqlar:** Bolalar imo-ishoralarga asoslangan mashqlarni bajardilar: ularga predmet/rang tasvirlangan animatsion slayd ko'rsatildi, ular esa to'g'ri imo-ishorani namoyish etishlari, so'zni daktil qilishlari (harfma-harf ko'rsatishlari) va uni real obyekt bilan solishtirishlari (masalan, xonadan mos rangdagi buyumni

topishlari) kerak edi. Mashg'ulotlar yoz davomida muntazam ravishda o'yin shaklida o'tkazildi.

Natijalar.

Tadqiqot davomida quyidagi aniq natijalarga erishildi:

✓ **Maqsadli guruhlar bo'yicha "yozgi regress" to'liq bartaraf etildi:** Yangi o'quv yili boshida (sentabrda) o'tkazilgan tekshiruv shuni ko'rsatdiki, animatsion Power Point slaydlarida shug'ullangan o'quvchilar "Maktab fanlari" va "Ranglar" mavzulari bo'yicha o'rganilgan leksik birliklarni 100% hajmda saqlab qolganlar. Vaholanki, o'tgan yillardagi animatsiyasiz o'tkazilgan nazorat natijalarida ushbu leksikaning yo'qolishi 25% gacha yetgan edi.

✓ **Passiv lug'atning faol lug'atga sifatli o'tishi:** Taqdimotdagi animatsiya bosma so'zni, dinamik obrazni (masalan, ochilayotgan darslik yoki ranglarning aralashishi) va jismoniy imo-ishorani bir-biri bilan bog'lagani tufayli bolalarda mustahkam kognitiv aloqa shakllandi [7]. Sentabr oyida "Rasm chizish" yoki "Geografiya" fanlari eslanganda bolalar so'zni shunchaki tanib qolmasdan, uning imo-ishorasini ham tezda namoyish etib, fanning mohiyatini tushunganliklarini ko'rsatdilar.

✓ **O'quvchilar axborotni shifrdan chiqarish (dekodlash) yuqori tezligini namoyish etdilar:** Grafik so'zni tanish va uni tegishli rang yoki maktab fani bilan bog'lashga ketgan vaqt may oyidagi dastlabki ko'rsatkichlarga nisbatan o'rtacha 35% ga qisqardi.

Tadqiqot natijalari maxsus pedagogika va maxsus psixologiya rivoji uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega:

✓ **Surdopedagogikada ko'rgazmalilik nazariyasi-ning rivojlanishi:** Eshitish qobiliyati cheklangan shaxslar

uchun statik ko'rgazmalilik dinamik kompyuter animatsiyasidan sezilarli darajada ortda qolishi empirik jihatdan isbotlandi [3:114]. Power Pointdagi animatsiya kar bolaning ichki obrazli fikrlashini tilning tashqi so'z tizimi bilan bog'laydigan "kognitiv ko'prik" vazifasini bajaradi.

✓ **Leksikani polimodal kodlashning asoslanishi:** Ko'rish (animatsiya, rang, matn) va kinestetik (imo-ishora, daktil) idrok kanallariga bir vaqtning o'zida ta'sir ko'rsatish eshitish deprivatsiyasi oqibatlarini minimallashtirgan holda, mavhum tushunchalarni uzoq muddatli xotirada o'ta mustahkam saqlanishini ta'minlashi ilmiy tasdiqini topdi [8].

✓ **Inklyuziv texnologiyalarning metodik jihatdan ommabopligi:** Ta'til vaqtida kognitiv pasayishning oldini olish uchun murakkab va qimmatbaho platformalar shart emasligi isbotlandi. Standart vositalardan (Power Point animatsiyalaridan) to'g'ri ilmiy-metodik tarkibda (imo-ishora tili bilan integratsiyalashgan holda) foydalanish uzluksiz inklyuziv ta'limning to'laqonli va samarali vositasi bo'la oladi [5:318].

Xulosa qilib aytganda, PowerPoint muhitida "Maktab fanlari" va "Ranglar" mavzusida yaratilgan mualliflik animatsion materiallarining joriy etilishi kar bolalarda ta'til davridagi regressga qarshi kurashda yuqori samaradorlikni ko'rsatdi. Yorqin dinamik grafika va imo-ishorali amaliy mashqlar uyg'unligi eshitish kanalining yo'qligini muvaffaqiyatli kompensatsiya qilishga imkon beradi. Ushbu yondashuv ta'til vaqtida o'quvchilarning tushunchalar apparati va lug'at boyligini uzluksiz rivojlantirishni ta'minlaydigan ommabop uy didaktik qo'llanmalarini yaratish uchun mustahkam baza bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. – Москва: Советский спорт, 2004.
2. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – Санкт-Петербург: «Лань», 2003.
3. Выготский Л.С. Основы дефектологии: учебник для вузов. -Санкт-Петербург: «Лань», 2024.
4. Muallifning interaktiv animatsion loyihasi [Elektron resurs]. (Murojaat sanasi: 16.06.2026). – URL: <https://youtu.be/T1miCqujBFA?si=eJLd54EtQfC3Used>
5. Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология: учебник для студентов высших учебных заведений. – Москва: «Владос», 2019.
6. Соловьева Т.А., Соловьева И.Л. Особенности понимания текста текстов разных стилей учащимися с нарушениями слуха. // Дефектология, № 3, 2021. – С. 44-53.
7. Комарова А.А. Билингвистическое обучение глухих: история и современность. // Альманах Института коррекционной педагогики, №40, 2020. – С. 15-32.
8. Cummins J. Bilinguality and Literacy Development in Deaf Children / J. Cummins. // Journal of Deaf Studies and Deaf Education, Vol. 26, №3, 2021. – P. 315-326.
9. Mayberry R.I. Reading development in deaf children: The critical role of early language acquisition. // Developmental Science, Vol. 26, №1, 2023. – P. 112-125.
10. Hoffmeister R.J., Caldwell-Harris C.L. The relationship between American Sign Language (ASL) and reading comprehension in deaf children. // Frontiers in Psychology, Vol. 13, 2022. Article 914853.